

УДК [1+159.9+27-1]:378.4(477-25)КДА
DOI: 10.18523/2617-1678.2021.7.3-16

Ткачук М. Л.

<https://orcid.org/0000-0003-3944-4437>

ДМИТРО ПОСПЕХОВ: ФІЛОСОФ, ПСИХОЛОГ, БОГОСЛОВ (до 200-річчя з дня народження)

У статті, присвяченій 200-річному ювілею із дня народження філософа, психолога, богослова і перекладача Дмитра Васильовича Поспехова (1821–1899), вперше в науковій літературі висвітлено віхи його академічної біографії та понад 50-річного (1845–1899) професорського служіння на кафедрі філософії Київської духовної академії. На підставі аналізу значного масиву друкованих джерел та архівних документів, свідчень колег і учнів Д. Поспехова вперше розкрито зміст і специфіку його викладацької, педагогічної, адміністративної, редакційно-видавничої, перекладацької діяльності в Академії; доведено його вагомий роль у підготовці професійних філософських і богословських кадрів, розбудові філософської освіти та поширенні філософських знань на східнослов'янських теренах. Приділяючи особливу увагу методиці викладання Д. Поспеховим філософських дисциплін, авторка увиразнює новаторський для тогочасних духовних шкіл характер його лекцій-бесід, їхній евристичний, релігійно-просвітницький і морально-виховний вплив на студентів. Окремий акцент зроблено на науково-редакційній роботі, біографічних і бібліографічних студіях Дмитра Поспехова; розкрито його роль у збереженні та вивченні спадщини видатних філософів і богословів Київської духовної академії 1820–1840-х рр. – протоієрея Івана Скворцова (1795–1863), архімандрита Феофана (Петра Авсенева, 1810–1852), Сильвестра Гогоцького (1813–1889). Вперше аналізуючи друковані праці Д. Поспехова, авторка розкриває зміст і значення здійсненого ним богословсько-філософського дослідження біблійної Книги Премудрості Соломонової, в якому увиразнено безпосередній зв'язок цієї юдейської пам'ятки з філософськими вченнями Філона Александрійського, Платона і стоїків. Авторка звертає увагу також на значний дослідницький потенціал рукописної спадщини Дмитра Поспехова, пов'язуючи з її вивченням перспективи визначення ролі київського професора у розбудові академічної психологічної науки і розширення сучасних наукових уявлень про зміст і специфіку викладання філософських дисциплін у Київській духовній академії другої половини ХІХ століття.

Ключові слова: Дмитро Поспехов, Київська духовна академія, філософія, психологія, богослов'я, Книга Премудрості Соломонової.

Серед видатних постатей Київської духовної академії (КДА, 1819–1924) особливе місце належить Дмитру Васильовичу Поспехову (1821–1899), з ім'ям якого пов'язано довготривалий і важливий період її історії.

На жаль, професор із понад 50-річним академічним стажем, філософ, психолог, богослов,

перекладач, Дмитро Поспехов досі залишається майже невідомим шанувальникам історії та спадщини Київської духовної академії. Це й не дивно, якщо взяти до уваги, що його життя і творчість ніколи не поставали предметом спеціальних досліджень: присутність знаного колись київського професора в сучасному науковому дискурсі

обмежується довідковими виданнями (Ткачук, 2002, 2016; Мень, 2002, с. 471) і кількома панорамами працями з історії вітчизняної академічної психології (Рождественский, 1999, с. 76–80, 198–199) та філософії (Ткачук, 2000, с. 64–65, 183–184, 204–213), не враховуючи, звісно, побіжних і помилкових згадок, «розсіяних» по деяких працях¹. Тож цього річний ювілей (200 років із дня народження) – вагомий привід привернути увагу до постаті Дмитра Поспехова та нагадати про його поважну роль у розвитку філософської освіти, підготовці філософських кадрів і поширенні філософських знань на східнослов'янських теренах.

Дмитро Васильович Поспехов народився 22 жовтня (3 листопада) 1821 р. у сім'ї священника села Шокшово Суздальського повіту Владимирської губернії (нині – село Шекшово Гаврилово-Посадського району Ивановської області Російської Федерації). Слідом за батьком, випускником Владимирської семінарії (1820) Василем Івановичем Поспеховим, із дитячих років торував духовну кар'єру. Початкову освіту Дмитро Поспехов здобув у Суздальському духовному училищі, середню – у Владимирській духовній семінарії (1836–1841), де відзначився неабиякими здібностями до навчання. Як згадують сучасники, перебуваючи у вищому відділенні семінарії, він написав твір, присвячений тлумаченню догмата про два ества в Ісусі Христі, який настільки вразив викладачів богослов'я ґрунтовністю і глибиною суджень, що став їхньою настільною книгою під час викладання цієї теми владимирським семінаристам. Передрікаючи своєму вихованцеві блискучу академічну кар'єру, професор богослов'я та інспектор (згодом – ректор) Владимирської семінарії ієромонах Євфимій (Беліков)² надав йому рекомендацію для дострокового

(за рік до завершення семінарського курсу) вступу до Київської духовної академії, де він сам здобув вищу богословську освіту (Певницкий, 1899, с. 1201).

Успішно подолавши іспити, у вересні 1841 р. Дмитро Поспехов вступив до Київської духовної академії, з якою пов'язав усе своє подальше життя. У студентські роки (1841–1845) він виявив не лише надзвичайні успіхи в опануванні навчальних дисциплін, засвідчені найвищими позиціями в академічних рейтингах (розрядних списках), а й такі характерні риси своєї натури, як любов до читання та широта й різнобічність розумових запитів і зацікавлень. Здобуваючи вищу богословську освіту, Д. Поспехов приділяв значну увагу філософії, загальній словесності, гомілетичі, історичним наукам, класичним та новоевропейським мовам. У постійному колі його читання завжди була не лише давня, а й сучасна література, а серед улюблених книжок – не тільки наукові, а й художні твори. Недаремно читацькими «кумирами» Дмитра Поспехова студентських часів були Олександр Герцен і Микола Гоголь, а настільними книжками – славнозвісні «Письма об изучении природы» та «Мертвые души» (останній твір, до речі, викликав серед студентів КДА 1840-х рр. «положительный фурор») (Кудрявцев, 1899, с. 787).

Навчаючись у Київській духовній академії, Д. Поспехов виявляв не лише неабиякі інтелектуальні здібності, а й надзвичайно сумлінне ставлення до занять, яке вражало як його однокурсників, так і викладачів. Зокрема, працюючи під керівництвом професора протоієрея Григорія Крамарєва над випусковим твором «Критическое обозрение устава Св. Владимира о церковных судах», Дмитро Поспехов із таким натхненням опрацьовував історичні акти і документи з історії киеворуської доби, що для збереження відповідних виписок і конспектів йому знадобилося дві великі скрині (Флоринский, 1901, с. 17). Не дивно, що цей твір здобув високу оцінку академічної Конференції, яка рекомендувала його автора до присудження магістерського ступеня³, а керівництво КДА доручило йому оприлюднити уривки з твору під час публічного курсового іспиту, що відбувся 3 липня 1845 р. Видатні здібності та знання, виявлені Поспеховим під час студентських екзаменів, справили настільки потужне враження на митрополита Київського та

¹ Наприклад, в усіх виданнях відомого «Очерка развития русской философии» Густава Шпета, включно з останнім (Шпет, 2008), професор КДА Дмитро Васильович Поспехов фігурує як «Д. В. Поспелов» (Шпет, 2008, с. 208–210, 213). Доволі прикметно, що цю помилку, наявну в тексті Г. Шпета, вперше оприлюднено в 1922 р., не лише не виправлено, а й відтворено у коментарях редактора-упорядника видання 2008 р. (Шпет, 2008, с. 502, 503). Викликають подив і безпеліційні характеристики Дмитра Поспехова, як одного з тих професорів КДА, «яких колишні студенти академії знали тільки в “обличчя”» (І. Огородник, В. Огородник, 1999, с. 329), не кажучи про геть безпідставні спроби долучити його до кола осіб, «які відірвали проповідь від українського національного ґрунту» (Шип, 2010, с. 204). Останнє твердження базується, буцімто, на відповідних репліках кількох знамих авторів, які насправді жодним чином не згадували Поспехова у контексті проповідництва та розвитку гомілетики у КДА. На жаль, перелік хибних тверджень щодо життя і діяльності Дмитра Поспехова зазначеними прикладами не вичерпується.

² Закінчив життя у сані єпископа Саратовського і Царинського.

³ Рішення про присудження Дмитру Поспехову ступеня магістра богослов'я і словесних наук ухвалено Конференцією КДА 8 липня 1845 р. (Титов, 1915, с. 455) і затверджено Св. Синодом 13–22 листопада 1846 р. (Формулярный список, 1870, л. 13 об.). Тут і далі – дати за старим стилем.

Галицького Філарета (Амфітеатрова), що він ініціював його зарахування до викладацького штату КДА.

За рішенням Конференції Київської духовної академії від 11 липня 1845 р., з нового навчального року Дмитро Поспехов мав обійняти посаду вчителя німецької мови. Однак у зв'язку зі звільненням від духовно-училищної служби професора протоієрея Івана Скворцова (з 29 жовтня 1845 р.) і, відповідно, відкриттям вакансії на кафедрі філософії, 24 вересня 1845 р. його було зараховано на посаду вчителя філософських наук (Формулярний список, 1870, л. 13 об.). Вочевидь керівництво КДА взяло до уваги видатні успіхи Поспехова у вивченні філософських дисциплін, засвідчені його викладачами і старшими колегами – протоієреєм Іваном Скворцовим, Петром Авсенєвим (архімандритом Феофаном) та Сильвестром Гогоцьким.

Із кафедрою філософії Київської духовної академії пов'язана понад 50-річна викладацька діяльність та академічна кар'єра Дмитра Поспехова. Тут він послідовно обіймав посади бакалавра (від 22 листопада 1845 р.), екстраординарного (від 4 жовтня 1851 р.), ординарного (від 28 вересня 1853 р.) і заслуженого ординарного (від 20 листопада 1870 р.) професора. Навіть після виходу у відставку (з 13 грудня 1895 р.) він до останніх своїх днів⁴ продовжував викладацьку діяльність на філософській кафедрі КДА у статусі позаштатного професора, читаючи без винагороди одну лекцію на тиждень.

За довгі роки педагогічної діяльності Д. Поспехову судилося набути досвіду викладання майже всіх філософських дисциплін, що входили до *curriculum*'ів православних духовних академії XIX ст. На початку академічної кар'єри йому було доручено розроблення і викладання курсу філософії отців і вчителів Церкви, який до того часу не читали ані в КДА, ані в інших православних духовних академіях. Однак через втручання митрополита Філарета (Амфітеатрова), впевненого, що «у св. отцев и учителей Церкви мы учимся не философии, а православному христианскому апостольскому святоотеческому соборному богословию», а отже, занепокоєного небезпечною, з його погляду, ініціативою підвідомчого богословського закладу, молодий викладач мусив обмежити свій предмет «обозрением философии Филона и прочих философов школы Александрийской» (Флоринский, 1901, с. 15). Як свідчення цього, згадаймо віднайдену нами

⁴ Д. В. Поспехов помер 21 червня (3 липня) 1899 р. у Києві на 78-му році життя і був похований на Щекавицькому кладовищі (зруйноване у 1950-х рр.). Поховання не збереглося.

в Центральному державному історичному архіві України (м. Київ) програму курсу Дмитра Поспехова для студентів КДА «Историческое обозрение философии в продолжение первых веков христианства», розпочатого у першому півріччі 1846/1847 навчального року (Ткачук, 2000, с. 183–184). Наприкінці 1840-х рр. Д. В. Поспехов читав історію новочасної філософії (від Бекона до Канта) та логіку; згодом до цих предметів долучилися психологія та метафізика. Зі зміною покоління, що відбулася на філософській кафедрі КДА у 1850-х рр., і зарахуванням на посади нещодавніх вихованців – Памфіла Юркевича (з вересня 1851 р.) і Матвія Троїцького (з листопада 1857 р.), Дмитро Поспехов відійшов від викладання історико-філософських курсів, зосередившись на читанні психології та метафізики⁵, а з набуттям чинності нового статуту духовних академії (1869) залишив за собою лише лекції з психології. За словами одного з його учнів і наступників за філософською кафедрою КДА Петра Кудрявцева, багаторічна викладацька діяльність Поспехова у цій царині сприяла поступовому відходу від панівної у КДА перших десятиліть умоглядної психології й утвердженню в київському духовно-академічному середовищі засад психології досвідної (Кудрявцев, 1899, с. 794).

Варто зазначити, що вже з перших років академічної діяльності Д. Поспехов виявив себе неординарним лектором і талановитим педагогом. Від 1840-х рр. його «візитівкою» серед студентства були так звані лекції-бесіди, що вирізнялися, з одного боку, ґрунтовністю і продуманістю змісту, а з іншого – жвавою й незашореною формою. Наслідуючи перипатетиків, свої лекції він виголошував без традиційних «зошитків», прогулюючись аудиторією і підтримуючи безпосередній зв'язок із слухачами. Ерудованість і глибоке знання матеріалу в поєднанні з демократичною манерою викладу і вимогливістю⁶ справляли на слухачів Д. В. Поспехова неабияке враження, яке закарбовувалося на все їхнє життя. Доволі промовистими видаються у цьому

⁵ Загальне уявлення про зміст цих курсів дає опубліковане нами «Обозрение уроков, преподаваемых студентам Киевской духовной академии низшего отделения XXI курса по классу психологии и метафизики в течение двухлетнего 1859/60 и 1860/61 академического курса» – автограф Дмитра Поспехова від 9 червня 1861 р., що зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (Ткачук, 2000, с. 204–213).

⁶ Судячи зі спогадів слухачів Д. Поспехова, попри те, що «студенты весьма усердно посещали его лекции и внимательно изучали преподаваемое, ...на экзамене едва ли кто удаивался получить высший балл». У відповідь на претензії незадоволених оцінкою професор зазвичай жартував, що і сам не знає предмет на «відмінно» (Пичета, 1911, с. 68).

сенсі спогади видатного історика Івана Малишевського, випускника і професора КДА, який був серед слухачів лекцій Дмитра Поспехова з логіки, психології та історії новочасної філософії у 1849–1850 рр.: «Философствовал он с нами именно не из-за столика, и не чтением, а живой беседой на ходу. Помню, как, бывало, ходит он своей тихой и мерной походкой вперед и обратно вдоль аудитории между сторонами сидящих на партах студентов, на ходу держится бодро и прямо, минутами приостанавливается, от времени до времени обращается лицом то к той, то к другой стороне студентов, сопровождает речь действиями в виде интонации голоса, движения рукой, говоря глазами и лицом. Все это сильно оживляло наше внимание, помогало нам чувствовать себя в живом общении с душой и мыслию преподавателя. Понятно, как вместе с тем оживлялись и усиливались в нас впечатления философских учений и суждений наставника, в которых, притом, с необыкновенною ясностью и убедительностью логической соединялось ощущение истины, осязаемой в глубине души» (Титов, 1895, с. 525–526).

Таку промовисту характеристику Дмитра Поспехова як викладача підтверджують і спогади однокурсника Івана Малишевського, відомого церковного педагога і журналіста протоієрея Дмитра Певницького. «Лекции Димитрия Васильевича, обладавшего тонким философским умом, – писал він, – были весьма интересны. По истории философии он, бывало, скажет одну лекцию, например, о Малевбранше или Якоби, но охарактеризует так, что это останется у слушателей навсегда» (Певницкий, 1915, с. 83).

Рідному брату протоієрея Дмитра Певницького, професору КДА і видатному церковному вченому Василю Певницькому довелося не лише навчатися у Дмитра Поспехова у 1851–1855 рр., а й понад чотири десятиліття співпрацювати з ним у рамках викладацької академічної корпорації. Згадуючи старшого колегу як одного з найавторитетніших професорів, а також шанобливо відгукуючись про його «умные лекции», викладені «живой устной речью» (Певницкий, 1911, с. 154), він вважав Д. Поспехова «главным представителем философии в Киевской Академии» з початку 1850-х рр. Прикметно, що, порівнюючи виклади Дмитра Поспехова та його молодшого колеги з філософської кафедри КДА Памфіла Юркевича, Василь Певницький стверджував від імені своїх однокурсників: «В пятидесятих годах мы слушали обоих этих философов, но по силе таланта, по ясности и твердости философской мысли мы отдавали предпочтение Поспехову

пред Юркевичем, и лекции Поспехова нас интересовали гораздо более, чем лекции Юркевича» (Певницкий, 1899, с. 1202–1203).

Дидактичну майстерність Поспехова-лектора високо шанували й студенти наступних поколінь. Зокрема, згадуючи свого професора психології, відомий церковний педагог і освітянський діяч Іван Пічета, який навчався у КДА в 1863–1867 рр., писав: «Это бесспорно был один из даровитых наставников академии. Он знал свою науку превосходно, читал лекции отлично, а главное – ясно и удобопонятно» (Пичета, 1911, с. 68). Із таким самим захопленням відгукувався про лекції Дмитра Поспехова й однокурсник Івана Пічети, один із чільних представників київського духовенства кінця ХІХ – початку ХХ ст., церковний діяч і педагог протоієрей Михайло Златоверховніков. Згадуючи вміння професора висловлюватись із «замечательной точностью и простотою», робити найскладніші предмети «понятными, ясными и, если можно так выразиться, осязаемыми», він особливо зазначав «сильное и благотворное действие» лекцій-бесід Поспехова, під час яких у студентів «поддерживалось непрерывное внимание, вызывалось самостоятельное мышление, возбуждался живейший интерес» (Титов, 1895, с. 529).

Попри те, що найактивніший період викладацької діяльності Д. В. Поспехова припав на 1840–1860-ті рр., а похилий вік і стан здоров'я, підірваного ще в молоді роки хронічною перетомою від постійного нічного «бдіння» за книжками, написання і редагування різноманітних текстів, заважали працювати на повну силу, студенти наступних поколінь сприймали його лекції-бесіди з не меншим ентузіазмом, аніж їхні попередники. Зокрема, «прекрасные, глубоко научные» лекції Дмитра Поспехова з психології назавжди закарбувались у пам'яті відомого церковного діяча й історика, протопресвітера Івана Філевського та його однокурсників, які навчались у Київській духовній академії в 1886–1890 рр.: «Мы как будто сейчас еще видим пред собою, на академической кафедре, в полной аудитории, необыкновенно подвижную фигуру доброго профессора, всегда кроткого и ласкового Дмитрия Васильевича, живое лицо его то улыбающееся, то спокойное, то величаво-прекрасное, то строго-обличительное, то величаво-уверенное, – писал він у 1899 р. – Академическая учащаяся молодежь любила слушать лекции Дмитрия Васильевича за их образцовую ясность и отчетливое изложение. Все в них интересовало и увлекало нас. И эта глубина научного анализа, и эта задушевность их тона, с которым велась

аналитическая и синтетическая работа профессора, и эта академическая правда их литературного изложения, и это научное беспристрастие, и эта отзывчивая чуткость в философском понимании психологических вопросов, относящихся к самой духовной жизни...» (Филевский, 1899, с. 566).

Зрозуміло, однак, що відгуки студентів, яким довелося слухати лекції Д. Поспехова на самому схилку його понад півстолітньої академічної кар'єри, були вже не такими «ідилічними», як у попередні десятиліття. Приміром, Петро Кудрявцев, чий період навчання припав на 1888–1892 рр., за всієї глибокої шаноби та щирої симпатії до свого наставника мусив констатувати, що прослуханий у нього курс психології дещо «отступает от современной постановки этой науки», зокрема подекуди схиблює в метафізику, не приділяє належної уваги методам психологічного дослідження, з недовірою ставиться до ролі експерименту у психології й при викладі деяких питань «мало считается с новейшими взглядами» (Кудрявцев, 1899, с. 806). Для пом'якшення цих невтішних констатацій П. Кудрявцев нагадує читачеві, що психологічні погляди Д. Поспехова сформувалися і набули характеру переконань ще у середині ХІХ ст., а отже, їхня анахронічність є цілком природною. Більше того, зазначаючи поряд із недоліками вагомі достоїнства лекцій його професора психології, що полягають у «правильности основных взглядов, в выдержанности самой системы, в ясности и отчетливости изложения, в богатстве и меткости наблюдений, подтверждающих общие положения и т. п.», П. Кудрявцев висловлює переконання: «Если бы система Поспехова появилась в печати несколько лет тому назад, она, без сомнения, заняла бы одно из самых видных мест в области психологической литературы... Нас, слушателей Поспехова, – резюмирует він, – его чтения, повторяю, не вводили в самый круговорот современных психологических учений, но хорошо подготовляли к тому, чтобы разобраться в этом круговороте...» (Кудрявцев, 1899, с. 807)⁷. Між іншим,

⁷ Дещо парадоксальне поєднання гострої і навіть глузливої критики із поблажливою прихильністю до постаті старого професора психології демонструють рукописні щоденникові записи протоієрея Володимира Базарянінова, який навчався у КДА в 1894–1897 рр. і був слухачем, мабуть, останнього лекційного курсу Дмитра Поспехова, прочитаного у статусі штатного викладача: «Поспехов как профессор (я его знаю один прошлый год) был плох, – стверджував у записі від 24 вересня 1895 р. тодішній студент-другокурсник. – Он приносил с собой какие-то желтые тетрадки, но вместо того, чтобы связно читать их, говорил, изредка лишь засматривая туда, говорил много, возвышал свой старческий голос, слегка жестикулировал руками, тер себе лоб и лысину, старался самые простые истины выразить попроще,

як стверджує ще один випускник (1887–1891) і професор КДА Володимир Рибинський, у студентських колах існувала гадка про те, що добре відомий семінаристам «учебник по психологии, составленный Гиляревским, представлял сокращение лекций Д[митрия] В[асильевича], так что последнему, дескать, и печатать уже нечего было» (Рыбинский, 1936, арк. 48 зв.). Ця інформація видається нам вартою спеціального дослідження, оскільки йдеться про протоієрея Олександра Костянтиновича Гіляревського, який навчався у Київській духовній академії в 1872–1876 рр. і, відповідно, слухав у Дмитра Поспехова курс психології. Виданий ним у період викладацької діяльності в Донській духовній семінарії «Учебник психологии» (Гиляревский, 1883) був рекомендований Учбовим комітетом Св. Синоду до вивчення у православних семінаріях Російської імперії й під назвою «Пособие к изучению психологии» у подальшому витримав чимало перевидань⁸.

Як зазначають слухачі Дмитра Поспехова, його лекції мали для них не лише навчально-пізнавальне, евристичне, а й релігійно-просвітницьке, морально-виховне і, навіть, терапевтичне значення. Цьому сприяла не тільки характерна для його викладання звичка переривати виклад безпосереднього предмета екскурсами

повторялся... и в результате получалось то, что во время лекций его все же со снисходительной улыбкой слушали [...]. Но по большей части, выйдя из лекции, спрашивали друг у друга: “О чём читал Поспешка?”, и, смеясь, отвечали: “А кто его знает, только и слышишь, только и поймешь, что наш интеллект есть вместе и субъект самосознающий, и объект познаваемый”. Лекции Поспехова были составлены, вероятно, еще в 40–50-х годах. Говорят, тогда он читал сносно. С тех же пор лекции эти только ухудшались от множества с десятками лет накопившихся поправок, прибавок, вставок и т. д., так что под конец по ним и трудно уже было прочесть связно. Нет нужды, конечно, добавлять, что лекции чуть не 80-летнего старика были отстали для настоящего времени. Они представляли собою несколько схоластическую и умозрительную психологию, тогда как теперь психология сошлась с физиологией, вооружилась экспериментом, сконцентрировалась около клиник и психологических лабораторий. [...]. Впрочем, надо отдать справедливость: теория сознания (гл[авным] образом, вопрос о том, есть ли в душе нашей психич[еские] факты и явления бессознательные) разработана у него довольно обстоятельно и основательно, хотя не знаю, самостоятельно ли? Часто старик оканчивал лекцию до звонка и уходил, заявив, что он устал. Часто он говорил нам: “Я стар и дряхл, извините, что я читаю не так, как я должен бы, и не так, как я мог бы, если бы у меня было побольше сил”. Такие слова он произнес и тогда, когда в прошлом году уже перед временем экзаменов последний раз сходил с кафедры. И мы в ту минуту, конечно, искренне простили ему. Хотя всё же, теперь рассуждая, я не могу не придти к заключению: давно уже Поспехову пора бы оставить кафедру. Но для старика это было бы очень трудно: он так сжился с нею. Нужно сказать, что, несмотря на свои преклонные лета и слабость, он всё же редко опускал лекции» (Базарянинов, 1895, арк. 5 зв. – 6).

⁸ Останнє, шосте видання було здійснено у Москві 1907 р.

до біблійних сюжетів чи розмислами богословського змісту, а й талант «истинно-християнського філософа» (Флоринский, 1901, с. 16), який органічно поєднував, за відгуками слухачів, глибину розмислів і суджень із силою віри і теплою серця (Титов, 1895, с. 481, 502). Не останню роль, вочевидь, відігравав і самий зміст викладів Д. Поспехова. Особливо це стосувалося психології, його основного лекційного курсу в КДА, який глумачив про надзвичайно цікавий і важливий для його студентів предмет – людину та її внутрішній світ. За їхніми відгуками, Дмитро Поспехов викладав «систематические уроки идеалистической психологии, свясно и равномерно излагающей *идеальную правду* о нашей душе, о ее бытии, существенных свойствах в самой себе и в отношении к окружающему материальному миру...»; розгортав «положительно-научное учение о вечной жизни человека, как разумного и свободного существа, предназначенного к идеальному совершенству богоуподобления, о вечной природе *нашего духа* как самостоятельного, цельного, единого, *самосознающего субъекта*» (Филевский, с. 565). Очевидно, що виразний у лекціях Дмитра Поспехова християнсько-антропологічний підхід до людської особистості, її внутрішнього світу, взаємодії духовного і фізичного начал мав особливий відгук у студентів богословського навчального закладу: задовольняючи розумові запити, він зміцнював їхню віру, цінності й ідейні переконання.

Зрештою, набуттю і зростанню авторитету Поспехова-лектора чимало сприяли і його особисті людські якості: «Его обаятельно-чистая душа была раскрыта пред всеми. Искренно-религиозный, без малейшей тени ханжества, отзывчивый и снисходительный, терпимый к чужим мнениям, открытый и честный, органически неспособный к лукавству или лицемерию даже в малейших дозах, – Д[митрий] В[асильевич] не мог не производить на окружающих возвышающего и очищающего влияния» (Кудрявцев, 1899, с. 795). У такому відчутному моральному впливі зізнавалося чимало колег, студентів і випускників КДА 1840-х – першої половини 1890-х рр., які протягом усього життя зберігали шанобливе ставлення і вдячність до професора Поспехова: досить згадати їхні численні індивідуальні та колективні привітання з нагоди 50-річного ювілею його викладацької діяльності (24 вересня 1895 р.), надіслані з різних кутків Росії, Сербії та Болгарії (Титов, 1895).

Звісно, авторитету і визнанню Дмитра Поспехова у КДА й інших духовних академіях⁹ сприяла

⁹ У 1895 р. Дмитра Поспехова було обрано почесним членом Київської, Московської та Казанської духовних академій.

не лише багаторічна педагогічна діяльність. Поряд із викладанням значну частину його академічного життя займала адміністративна робота на посадах помічника інспектора (27 січня 1848 р. – 28 лютого 1849 р.), помічника ректора по богословському відділенню і члена Правління КДА (з 25 серпня 1869 р. до 1884 р.), тимчасового виконувача обов'язків ректора (10 червня – 16 вересня 1870 р.; 19–29 червня 1872 р.).

Варто згадати і систематичну участь Д. В. Поспехова у редакційно-видавничій діяльності Київської духовної академії¹⁰. Зокрема, тривалий час він мав безпосередній стосунок до підготовки і видання журналу «Труды Киевской духовной академии»: як помічник ректора по богословському відділенню, у 1870-х рр. брав постійну участь у редагуванні журнальних матеріалів; був випусковим редактором другого і третього томів «Трудов» за 1878 р., а також усіх номерів з 1879 р. до квітня 1881 р.

Крім того, від початку 1860-х рр. невід'ємною складовою академічної діяльності київського професора стало упорядкування та наукове і літературне редагування праць, а також біографічні й бібліографічні студії, пов'язані із збереженням та вивченням спадщини видатних філософів і богословів Київської духовної академії перших десятиліть. У доробку Дмитра Поспехова – підготовка до друку і видання передсмертного рукописного твору протоієрея Івана Скворцова (Последнее сочинение, 1863), перший біографічний нарис, присвячений Сильвестру Гогоцькому (Поспехов, 1887; Поспехов, 1888), співучасть в упорядкуванні ювілейного, присвяченого 50-річчю КДА «Сборника из лекций бывших профессоров Киевской духовной академии архимандрита Иннокентия, протоиерея И. М. Скворцова, П. С. Авсенева (архимандрита Феофана) и Я. К. Амфитеатрова» (Сборник, 1869)¹¹. Уміщені в цьому грубесному томі з кількох пагінацій¹² першодруки лекцій із моральної філософії («За-

¹⁰ Слід зазначити, що набуттю Д. Поспеховим навичок та неабиякого досвіду наукового і літературного редагування текстів значною мірою сприяла «виробнича необхідність». Річ у тім, що до 1869 р. випускні твори студентів духовних академій, визнаних академічними Конференціями гідними магістерського ступеня, надсилалися до Св. Синоду для додаткового рецензування його членами; оскільки ж останні пов'язували, зазвичай, і форму, і зміст твору з якістю та компетентністю наукового керівництва, то професорам-керівникам (з-поміж них і Д. Поспехову) доводилося витратити чимало сил і часу на редагування й доведення до ладу текстів своїх вихованців (Кудрявцев, 1899, с. 791–792).

¹¹ Підготовкою до друку цього видання Дмитро Поспехов опікувався разом із колегами по КДА Василем Певницьким та архимандритом (згодом – єпископом) Августином (Гуляницьким) (Отчет, 1871, с. 45).

¹² Загальний обсяг «Сборника» становить понад 800 сторінок.

писки по нравственной философии») протоієрея Івана Скворцова (Сборник, паг. II, с. 1–83) і частини курсу психології («Из записок по психологии») архімандрита Феофана (Авсенсва) (Сборник, паг. III, с. 1–263)¹³, що були підготовлені Дмитром Поспеховим, досі зберігають значення важливих першоджерел з історії становлення київської духовно-академічної філософії. Крім того, написані ним у вигляді «біографічних заміток» передмови до цих частин збірника (Сборник, паг. II, с. I–VIII; паг. III, с. I–XVI) донині привертають увагу дослідників, як перші історико-філософські екскурси життя і творчості зазначених професорів і водночас ексклюзивні свідчення їхнього учня і колеги по Київській духовній академії.

Знавець французької мови¹⁴ і шанувальник французького спиритуалізму та його представників (Мен де Бірана, Віктора Кузена, Поля Жане та ін.)¹⁵, Дмитро Поспехов був відомий своїм сучасникам також як перекладач і редактор перекладів низки творів французьких авторів, здійснених під його безпосереднім керівництвом. Серед доробків київського професора у цій царині – переклад фрагмента праці відомого історика Франсуа Гізо «Роздуми про християнську релігію» («Meditations sur l'essence de la religion chretienne», 1864), а також видані за його редакцією коментований переклад книги філософа Поля Жане «Граничні причини» («Les causes finales»,

1877)¹⁶ та російськомовна «переробка» твору письменника-історика Амеде Тьєррі «Несторій та Євтихій, ересіархи V ст.» («Nestorius et Eutychès», 1878)¹⁷ (Гизо, 1864; Жанэ, 1878; Тьєррі, 1880; Тьєррі, 1883)¹⁸. Прикметно, що ця «переробка»

¹⁶ Переклад цієї праці, першодрук якого здійснено в 1877–1878 рр. у журналі «Труды Киевской духовной академии», належить випускнику (1865–1869) і доценту (1869–1877) КДА, згодом – професору філософії Історико-філологічного інституту кн. Безбородка в Ніжині Григорію Васильовичу Малеванському (1840–1919).

¹⁷ За твердженням професора КДА Володимира Рибинського, переклад книги Амеде Тьєррі, першодрук якої вміщено у журналі «Труды Киевской духовной академии» за 1879 р., здійснила одна з дочок Дмитра Поспехова (Рибинский, 1936, арк. 48 зв.), – за нашим припущенням, Ольга Дмитрівна Поспехова (1856 – невід.), випускниця Київського інституту шляхетних дівчат (1873).

¹⁸ Варто зазначити, що у випадку з книжкою А. Тьєррі зміст і масштаби редакційної праці Д. Поспехова набули дещо нестандартного характеру: за обсягом київське видання перевищило оригінал удвічі, виявившись «дополненным и переработанным» у прямому сенсі. Характеризуючи А. Тьєррі як «даровитого писателя», чийм творам із давньоримської тематики властиві «высокие литературные достоинства», й водночас недостатньо «строгого» історика, підвладного особистим симпатіям та антипатіям і схильного до «слишком густых и ярких красок», Д. Поспехов узяв на себе завдання позбавити російськомовний переклад його книжки про ересіархів V ст. «этих выдающихся недостатков». У передмові до першого випуску він зазначає: «...помним тех немалочисленных пояснений и поправок, какие поделаны нами в подстрочных примечаниях к тексту сочинения, мы сочли нужным и в самом тексте, особенно в тех местах, где идет речь о церковных событиях, имеющих всемирное значение, произвести некоторые более или менее значительные изменения, состоящие то в более подробном и точном изложении этих событий, то в замене слишком густых и ярких красок более нежными и тонкими оттенками, и приговором слишком резких, страстных, и заведомо односторонних – суждениями более спокойными и рассудительными». При цьому він додає: «Где и в каких размерах поделаны нами дополнения и изменения в тексте, об этом мы не находим нужным говорить: любознательные могут сами узнать об этом, сравнив наше русское издание с подлинником; им охотно мы представим судить о качестве произведенных нами дополнительных работ и переделок» (Тьєррі, 1880, с. I–II).

Попри те, що сам Д. Поспехов не наважився розкрити справжні причини фактичного переписування наново твору А. Тьєррі, це зробили за нього рецензенти. Наприклад, відомий церковний історик, московський професор-візантиніст Олексій Лебедев, загалом дуже схвально відгукуючись про київське видання, ґрунтоване на здійсненій Дмитром Поспеховим «звірці» праці французького автора з історико-церковними джерелами, зокрема Діяннями Вселенських Соборів, відверто зазначав: «Мы отличны понимаем, что если бы переводчик передал содержание книги Тьєрри совершенно точно, то в таком случае перевод его не увидел бы никакого света, оставшись в портфеле почтенного профессора, – главным образом, по цензурным условиям нашей духовной литературы. Сочинение было бы сочтено неблагоприятным для интересов православия» (Лебедев, 1881, с. 351–352). Зрозуміло, однак, що процедура «оправославлення» книги А. Тьєррі, до якої вдався Д. Поспехов, цілком очікувано спричинила неоднозначну реакцію. З одного боку, Учебний комітет Св. Синоду визнав працю київського професора «похвальной» і навіть рекомендував обидва її випуски для бібліотек духовних семінарій «в качестве полезных пособий при прохождении курса общей церковной истории» (Выписка, 1885, с. 548). З іншого боку, світські експерти сприйняли «переробку» Д. Поспехова як, фактично, вияв «вредного исторической науке, но благоугодительного прислужничества», висловлюючи впенність у тому, що «лучше читать правдивое сочинение Тьєрри, чем тенденциозную “переработку” г. Поспехова, который, поправляя члена Французского института, очевидно забыл русскую пословицу, что “ученого учить – только портить”» (Н. Л., 1882, с. 242).

¹³ Поряд із зазначеними лекціями у 1891 р. Дмитро Поспехов відредагував і оприлюднив у журналі «Труды Киевской духовной академии» та окремим накладом переклад фрагмента праці відомого католицького богослова Йогана Непомука Ерліха (Johann Nepomuk Ehrlich) «Вчення про людське призначення як раціональна телеологія» («Lehre von der Bestimmung der Menschen als rationale Teleologie», 1842), здійснений архімандритом Феофаном (Авсеневим) за часів його викладацької діяльності в Київській духовній академії (Ерлих, 1891).

¹⁴ З листопада 1864 р. до вересня 1867 р. Дмитро Поспехов навіть суміщав викладання філософії та французької мови у КДА.

¹⁵ На особливу прихильність Дмитра Поспехова до сучасної йому французької філософії вперше звернув увагу його учень і один із наступників за філософською кафедрою КДА Петро Кудрявцев: «Как ни ценил Д[митрий] В[асильевич] философские лекции своих наставников, однако он не подпал безусловному влиянию ни одного из них: его светлый ум не удовлетворялся идеалистическими, порой туманными, построениями немецких философов первой половины нашего века и он, – кажется еще на школьной скамье, – обратился к изучению французской философии, которое доставило ему немало высокого наслаждения» (Кудрявцев, 1899, с. 789–790). Втім, як зауважує П. Кудрявцев, прихильність київського професора до французьких філософів мала поміркований характер: «Несмотря на то, что Д[митрий] В[асильевич] много занимался изучением французской философии, он не подпал под ее безусловное влияние: от этого удерживала его широта кругозора, охватывавшего более широкое поле человеческой мысли. Д[митрий] В[асильевич] не принадлежал к числу тех прямолинейных мыслителей, которые, сосредоточиваясь на каком-либо одном положении, доводят его в последовательном применении до крайних выводов» (Кудрявцев, 1899, с. 790).

(у двох частинах) протягом останніх десятиліть була передрукована двічі (Тьерри, 1997; Тьерри, 2006), тож залишається у читацькому обігу майже півтора століття. Шкода лише, що сучасні видавці фактично вводять читачів в оману, пропонуючи їм «переклад» Д. Поспехова, який насправді є переробленою і доповненою відповідно до православних канонів російськомовною адаптацією твору французького автора. На жаль, у випадках «механічних» відтворень дореволюційних праць, якими підміняють їхню належну наукову підготовку до перевидань, такі казуси трапляються доволі часто.

Відомо також, що у 1860–1870-х рр. Дмитро Поспехов разом з іншими викладачами КДА брав участь у підготовці російськомовних перекладів пам'яток західної патристики (творів Св. Кіпріана Карфагенського, Св. Ієроніма Стридонського, Августина Блаженного) (Корольков, 1883, с. 311; Титов, 1895, с. 477–478), що виходили друком у журналі «Труды Киевской духовной академии» та в багатотомному серійному виданні «Библиотека творений Св. Отцов и Учителей Церкви западных, издаваемая при Киевской духовной академии». Віднайдення детальніших відомостей про зміст і тривалість цієї участі потребує, зрозуміло, спеціального дослідження.

Варті подальшого вивчення й ініціативи Д. Поспехова щодо перекладу філософських праць новітніх західних авторів та залучення до цієї роботи вихованців КДА. Відомо, наприклад, про керівну роль київського професора у підготовці студентом Василем Богоявленським¹⁹ російськомовного перекладу трактату з логіки (частини праці «Elemente Der Philosophie») німецького філософа Георга Гагемана (Georg Hegemann), який було опубліковано в журналі «Труды Киевской духовной академии» за 1874 р. і видано того ж року окремим накладом (Гагеман, 1874).

Що стосується авторських публікацій Дмитра Поспехова, то їхній перелік зовсім незначний²⁰. Його головним науковим доробком є

¹⁹ Ідеться про Василя Никифоровича Богоявленського (1848–1918), у чернетці – Володимира, видатного церковного ієрарха, митрополита Київського і Галицького (1915–1918), канонізованого Російською православною церквою у сонмі священномучеників. Навчався у КДА в 1870–1874 рр.

²⁰ Відомо, що Д. В. Поспехов є автором кількох дописів релігійно-повчального змісту, опублікованих у київському часописі «Воскресное чтение», а також статті «Египетская большая пирамида и ее значение, в особенности по вопросу о древности и первобытном состоянии человеческого рода», надрукованої у харківському журналі «Вера и разум» у 1885 р. Здійснений нами аналіз річних звітів про діяльність КДА, зокрема звіту за 1889/1890 навчальний рік (Отчет, 1890), дав змогу віднайти ще одну, раніше ніде не згадану статтю Дмитра Поспехова «К вопросу о свободе воли», опубліковану в журналі «Вера и

монографія «Книга Премудрости Соломона, ее происхождение и отношение к иудейско-александрийской философии. Историко-критическое исследование» (обсягом у понад 500 сторінок), написана на здобуття ступеня доктора богослов'я (Поспехов, 1873). Як згадують студенти КДА різних років, глумачення цієї неканонічної для східнослов'янських православних церков старозавітної книги було найулюбленішим предметом тих біблійно-богословських екскурсів, до яких професор вдавався в аудиторії (Титов, 1895, с. 527; Певницкий, 1911, с. 153–154 та ін.). Першорядне місце зазначеної теми у колі дослідницьких зацікавлень Д. Поспехова засвідчив і його нарис «О Книге Премудрости Соломоновой (опыт историко-библиологического исследования)», оприлюднений на початку 1860-х рр. у журналі «Труды Киевской духовной академии» (Поспехов, 1862; Поспехов, 1863). Тож не дивно, що, виконуючи вимогу духовно-академічного Статуту 1869 р., згідно з якою посада і звання ординарного професора передбачали обов'язкову наявність у викладачів академії докторського ступеня²¹, Дмитро Поспехов обрав предметом відповідної дисертаційної роботи свій улюблений біблійний текст. Уперше на теренах Російської імперії він здійснив спеціальний аналіз Книги Премудрости Соломонової як пам'ятки юдейської писемності, розкривши її безпосередній зв'язок з юдео-александрійською філософією (зокрема з філософським ученням Філона Александрійського) і простеживши потужний вплив на її зміст філософії Платона та стоїків. Попри те, що висновки Поспехова не вирізнялися особливою новизною й оригінальністю порівняно із західною богословсько-філософською літературою, йому вдалося розкрити тему настільки докладно, чітко і переконливо, що офіційні рецензенти-опоненти (вихованці й викладачі КДА Петро Ліницький і Григорій Малеванський) оцінили його дослідження як капітальний внесок до біблійних студій (Протоколи, 1874, с. 139–165). Дисертаційна праця Дмитра Поспехова була успішно захищена на публічному засіданні Ради КДА 16 грудня 1873 р., зайвий раз засвідчивши його богословську й історико-філософську «вченість». Рішенням Св. Синоду від 11 квітня 1874 р. київського професора було затверджено у ступені доктора богослов'я. Переконливим свідченням наукової значущості

разум» в 1889 р. (підписана криптонімом: Х.), однак за нинішніх карантинних умов ознайомитися з її змістом не вдалося.

²¹ Ради православних духовних академії, що діяли на теренах Російської імперії, присуджували ступені доктора богослов'я і доктора церковної історії.

здійсненого ним дослідження Книги Премудрості Соломона стало його довготривале перебування у фаховому обігу, зокрема численні посилення у працях відомих російських біблієзнавців та екзегетів кінця XIX – початку XX ст. (Глубоковский, 1904, с. 618–621, 623, 645; Юнгеров, 1907; Тычинин, 1908, с. 77 та ін.).

У світлі зазначеного мусимо звернути увагу на хибність та упередженість характеристики дисертаційної праці Дмитра Поспехова, наданої протоієреєм Володимиром Базаряніновим у щоденнику часів його навчання в КДА. У записі від 24 вересня 1895 р. він зазначає, зокрема: «В ученой литературе Дмитрий Васильевич себя не заявил. Магистра он получил по старому положению, выходя из академии, и не печатал диссертации. С магистерским дипломом он выслужил и ординарного профессора. Когда же в 1869 г. вышло новое положение, по которому ординарные профессора должны быть все докторами и назначался 2,5-годовой срок, в который все доселе пролезшие в ординарные магистры должны были подать докторские диссертации под страхом отставки, то Поспехов перепугался и побежал за советом к ректору Филарету²². Ректор утешил его, обещал пропустить какую бы тот ни написал диссертацию и советовал ему переделать и подать свою магистерскую о книге Премудрости Соломона²³, что Поспехов и сделал. На диспут он явился очень робко, защищался мало и, обращаясь к оппонентам, часто повторял: “Надеюсь, что господа ученые снисходительно отнесутся к моему наскоро написанному труду”. Доктора дали, а после диспута все пошли к Поспехову на роскошную закуску. Так передает об этом мой сотоварищ Ал[ексей] Петр[ович] Бельковский²⁴ со слов его земляка (туляка) учителя Киевской семинарии священника Богородицкого, который присутствовал и на диспуте²⁵» (Базарянінов, 1895, арк. 6 зв.). Ці курйозні,

²² Ідеться про архімандрита, згодом єпископа Філарета (Філаретова), ректора КДА у 1860–1877 рр.

²³ Насправді Д. Поспехов, як і жоден із його однокурсників, не писав магістерської дисертації, оскільки навчався у КДА за таких часів, коли ступені кандидата і магістра богослов'я присуджувалися випускникам на основі підсумкових розрядних списків, що враховували сукупні навчальні досягнення студентів, зокрема й оцінку за їхній випускний (курсний) твір (Ткачук, 2019, с. 4). Крім того, як зазначено вище, свій випускний твір Д. Поспехов присвятив темі «Критическое обозрение устава Св. Владимира о церковных судах», яка не має, певна річ, жодного стосунку до Книги Премудрості Соломона та присвячений їй згодом докторській дисертації.

²⁴ Однокурсник Володимира Базарянінова Олексій Бельковський, вихованець Тульської духовної семінарії, закінчив КДА у 1898 р. зі ступенем кандидата богослов'я.

²⁵ Ідеться про Івана (Йоана) Георгійовича Богородицького, викладача богослов'я Київської духовної семінарії у 1880–1902 рр., протоієрея Свято-Іллінської церкви на Подолі. Студент

інспіровані, як бачимо, чужими оповідями і плітками твердження й оцінки можна було б залишити, кажучи словами класика, «грызущей критике мышей», якби не серйозне сприйняття їх деякими сучасними істориками як буцімто «факту», який, утім, «не варто екстраполювати на загальну оцінку науково-педагогічної діяльності Д. Поспехова» (Шип, 2010, с. 196). Намагаючись пом'якшити юнацький максималізм оповідача, читачеві розтлумачують, що у випадку з професором Поспеховим «ідеться про людину похилого віку, яка вже не встигала за вимогами часу», і водночас допомагають зрозуміти особливу цінність тверджень, узятих зі студентського щоденника, який, буцімто, «не містить якогось особистого інтересу», наявного (вочевидь *a priori*) у спогадах викладачів та «офіційній історії Академії» (Шип, 2010, с. 196). Ось так відбувається, на жаль, фактична «легітимізація» спотвореного образу Поспехова-науковця, особливо дивна на тлі слухних порад дослідникам дотримуватися методологічних настанов критики історичних джерел.

Що ж до основного предмета багаторічної викладацької діяльності Дмитра Поспехова – суто філософських дисциплін, то вони, схоже, надихали його переважно в аудиторії. Замість друкованих праць із питоми філософської чи психологічної тематики у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського збереглося чимало рукописних викладів його лекцій із психології, логіки, гносеології, історії філософії, які досі чекають на своїх дослідників. Вивчення цих рукописних викладів видається важливим для адекватного розуміння та оцінки поглядів Д. В. Поспехова у царині філософії та психології, його ролі у розбудові психологічної науки, а також загального змісту і специфіки викладання філософських дисциплін у Київській духовній академії другої половини XIX століття.

Як бачимо, Дмитру Поспехову судилося напрочуд довге і плідне академічне життя, яке залишилося в «анналах» КДА яскравим прикладом справжнього професорського служіння. Він зробив перші важливі кроки у вивченні історії

КДА у 1872–1876 рр., Іван Богородицький міг бути присутнім на публічному докторському диспуті Дмитра Поспехова у грудні 1873 р. Цікаво зауважити, що в день, коли студент Базарянінов записував у щоденнику щойно цитовані рядки, протоієрей Богородицький у складі делегації Київської духовної семінарії вітав «высокочтимого» Дмитра Поспехова з нагоди 50-річчя «многополезного служения богословской и философской науке» (Титов, 1895, с. 487–489) і разом з іншими членами київського духовенства брав участь в урочистих богослужіннях на пошану ювіляра.

київської духовно-академічної філософії і збереженні спадщини її видатних представників першої половини XIX ст., а також вагомий внесок у розвиток філософської освіти і просвіти. Визначною є роль Дмитра Поспехова і в підготовці професійних філософських кадрів. Саме він став наставником більшості членів викладацької корпорації та майже всіх своїх колег і наступників за філософською кафедрою Академії. Памфіл Юркевич (1826–1874), Матвій Троїцький (1835–1899), Петро Рублевський (1833 – після 1903), Петро Ліницький (1839–1906), Григорій Малеванський (1840–1919), Дмитро Богдашевський (архієпископ Василій, 1861–1933), Петро Кудрявцев (1868–1940), Іван Четвериков (1875–1969) – такою плеядою учнів, погодьмося, міг би пишатися будь-який професор філософії. До неї ж належать численні викладачі філософських наук у духовних і світських навчальних закладах Російської імперії (Микола Марков, 1834–1895; Олександр Гіляревський, 1852 – після 1910; Олексій Аристов, 1853–1931; Олексій Недосєков, 1856–1892; Петро Калачинський, 1857–невід.; Михайло Вержболович, 1861–1911 та ін.) і низки балканських країн та православного Сходу (Алімпій Василевич, 1831–1911; Даниїл Конісі, 1862–1940; Йоаким Бакалов, 1862–1952; Чедомир Мар'янович, 1872 – після 1935 та ін.), які завдячують київському професорові важливими кроками у своєму фаховому становленні.

Багаторічний викладач психології, Дмитро Поспехов умів пробуджувати у своїх учнях професійну зацікавленість її проблематикою. Це засвідчують постаті відомих своїми психологічними студіями та внеском у розбудову психологічної освіти і науки на теренах Російської імперії Матвія Троїцького, Михайла Вержболовича, Івана Четверикова. З кожним із цих вихованців Київської духовної академії доля пов'язала Поспехова особливими зв'язками. Він був одним із перших, хто помітив у М. Троїцькому видатні аналітичні здібності й захопив майбутнього професора та декана історико-філологічного Московського університету, автора численних праць із психології та логіки, до викладацької діяльності, а згодом став членом заснованого ним у 1885 р. Московського психологічного товариства. Михайло Вержболович, автор одного з перших систематичних оглядів історії психології в Росії, був не лише студентом, а й професорським стипендіатом Дмитра Поспехова, займаючись у 1887–1888 рр. під його керівництвом поглибленим вивченням західної

та російської психологічної літератури і здобуваючи спеціальну підготовку до викладання психології в духовних академіях. Доволі символічним видається і той факт, що саме останньому з представників київської духовно-академічної психології, згодом – дійсному члену Державної академії художніх наук, професору низки російських університетів і Свято-Сергіївського інституту в Парижі, Івану Четверикову судилося бути не лише серед слухачів останніх викладів Дмитра Поспехова за академічною кафедрою, а й серед тих, хто виголошував прощальні промови біля його труни, висловлюючи шану і вдячність від імені студентства КДА.

Зрештою, слід визнати і помітний слід Дмитра Поспехова у примноженні богословських кадрів та розвитку у Київській духовній академії богословських наук, передусім біблієзнавства. Цей аспект діяльності професора психології заслуговує на спеціальну розвідку з огляду на низку підготовлених під його керівництвом кандидатських творів із питань старозавітної та новозавітної екзегези, а також прорецензованих магістерських і докторських дисертацій із питома богословської проблематики. Доволі промовистим свідченням авторитету Поспехова-богослова видається, наприклад, його участь у статусі опонента у захистах докторських дисертацій таких видатних фахівців, як єпископ Сильвестр (Малеванський) («Учение о Церкви в первые три века христианства», 1873) та Степан Сольський («Сверхъестественный элемент в новозаветном Откровении по свидетельствам Евангелий и посланий апостола Павла», 1877).

Визнаючи важливу роль київського професора у становленні низки відомих філософів, психологів, богословів, варто брати до уваги не лише його фахову діяльність, а й вагоме педагогічне значення самої його постаті, вчинків, спілкування зі студентами і колегами, людської вдачі. Недаремно Дмитра Поспехова шанували не тільки за його глибокі знання, ерудованість і розум, а й за шляхетність натури та «беспристрасность своих, на философской справедливости и глубокой житейской мудрости покоющихся суждений о лицах и их умственной и нравственной состоятельности» (Ястребов, 1899, с. 419). А саме таке гармонійне поєднання «слова» і «діла», філософської вченості з дотриманням філософського способу життя з давніх часів слугувало ознакою справжнього філософа та підґрунтям його морально-виховного впливу на учнів і послідовників. Згадуємо про це не лише з нагоди ювілеїв...

Список посилань

- [Базарянинов, В. П.]. (1895). *Дневник студента Базарянинова*. (Ф. 711. Оп. 3. Од. 4931). Центральный державный исторический архив Украины, м. Київ.
- Выписка из утвержденного г. обер-прокурором Св. Синода 2 февраля 1885 г. журнала Учебного комитета при Св. Синоде, за № 388, о книгах под названием «Рассказы из римской истории в V веке по Рождестве Христовому: Несторий и Евтихий – ересиархи V века», соч. А. Тьерри, в переводе профессора Киевской духовной академии Д. Поспехова (вып. I и II. Киев, 1880 и 1883). (1885). *Киевские епархиальные ведомости. Отд. офиц.*, 12, 546–548.
- Гагеман, Г. (1874). *Логика* (Пер. с нем. В. Богоявленский). Киев: Тип. С. Т. Еремеева.
- [Гизо, Ф. П.]. (1864). Размышление о христианской религии м. Гизо. (Пер. с франц. и прим. Д. В. Поспехова). *Труды Киевской духовной академии*, 11, 643–656.
- Гиляревский, А. К. (1883). *Учебник психологии*. Новочеркасск: Тип. Трапилина.
- Глубоковский, Н. Н. (1904). Учение книги Премудрости Соломоновой о божественной Премудрости или духа по сравнению с апостольским. *Христианское чтение*, 5, 615–659.
- Жанэ, П. (1878). *Конечные причины, или целесообразный порядок вещей в природе и его причина* (Пер. с фр. под ред. Д. В. Поспехова). Киев: Тип. В. Давиденко.
- Корольков, И. Н. (1883). *Двадцатилетие журнала «Труды Киевской духовной академии» (1860–1879 гг.)*. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого.
- Кудрявцев, П. П. (1899). Димитрий Васильевич Поспехов. Страницка из внутренней жизни Киевской духовной академии за последнее полувековье. *Вера и Церковь*, 10, 786–812.
- Лебедев, А. П. (1881). Церковно-историческое сочинение Амедея Тьерри в русском переводе. *Прибавления к Творениям Св. Отцов*, 28 (3), 347–361.
- Мень, А., прот. (2002). *Библиологический словарь* (Т. 2). Москва: Фонд имени Александра Меня.
- Н. Л. (1882). Рассказы из римской истории в V веке по Рождестве Христовому: Несторий и Евтихий – ересиархи. Соч. Амедея Тьерри, члена Французского института, дополненное и переработанное профессором Киевской духовной академии Д. Поспеховым. Вып. I, 1880. *Исторический вестник*, 1882, VII, 240–242.
- Огородник, І. В., Огородник В. В. (1999). *Історія філософської думки в Україні*. Київ: Вища школа, ТОВ «Знання».
- Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1869–1870 учебный год. (1871). *Труды Киевской духовной академии*, 3, 1–54.
- Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1888–1889 учебный год. (1890). *Труды Киевской духовной академии*, 1, 99–148.
- [Певницкий, Д. Ф., прот.]. (1915). Академические воспоминания † протоиерея Д. Ф. Певницкого. *Киевские епархиальные ведомости. Ч. неофиц.*, 4, 81–84.
- Певницкий, В. Ф. (1899). Д. В. Поспехов [некролог]. *Прибавления к «Церковным ведомостям»*, 30, 1200–1204.
- Певницкий, В. Ф. (1911). *Мои воспоминания. II. Студенческие годы*. Киев: Тип. Университета Св. Владимира.
- Пичета, Й. Х, прот. (1911). *Факты и воспоминания из школьной жизни герцеговинца*. Харьков: Мирный труд.
- Последнее сочинение протоиерея Ивана Михайловича Скворцова. Два слова по поводу этого сочинения. (1863). *Труды Киевской духовной академии*, 8, 500–524.
- Поспехов, Д. В. (1862). О книге Премудрости Соломоновой (опыт историко-библиологического исследования). *Труды Киевской духовной академии*, 1, 11–52; 10, 180–215; 11, 333–363.
- Поспехов, Д. В. (1863). О книге Премудрости Соломоновой (опыт историко-библиологического исследования). *Труды Киевской духовной академии*, 5, 49–106.
- Поспехов, Д. В. (1873). *Книга премудрости Соломона, ее происхождение и отношение к иудейско-александрийской философии. Историко-критическое исследование*. Киев: Тип. Киево-Печерской лавры.
- Поспехов, Д. В. (1887). Пятидесятилетие ученой деятельности бывшего профессора Киевской духовной академии и Университета Св. Владимира С. С. Гогоцкого. *Труды Киевской духовной академии*, 12, 655–665.
- Поспехов, Д. В. (1888). Поправка. *Труды Киевской духовной академии*, 6, 442.
- Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии за 1873–1874 учебный год*. Киев: Тип. С. Т. Еремеева.
- Рождественский, Ю. Т. (1999). *Киевская школа академической психологии первой половины XIX в.* Киев: Академический.
- Рыбинский, В. П. (1936). *К истории Киевской духовной академии (курс 1887–1891 гг.)*. (Ф. 33, № 973). Институт рукопису Национальної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ.
- Сборник из лекций бывших профессоров Киевской духовной академии архимандрита Иннокентия, протоиерея И. М. Скворцова, П. С. Авсенева (архимандрита Феофана) и Я. К. Амфитеатрова, изданный академиею по случаю пятидесятилетнего юбилея (1819–1869) ея*. (1869). Киев: Тип. Губернского управления.
- Титов, Ф. И., прот. (1895). Пятидесятилетний юбилей заслуженного ординарного профессора Д. В. Поспехова. *Труды Киевской духовной академии*, 11, 473–531.
- Титов, Ф. И., прот. (Ред.) (1915). *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. Отд. III (1796–1869 гг.)* (Т. V: 1823–1869 гг.). Киев: Тип. И. И. Чоколова.
- Ткачук, М. Л. (2000). *Київська академічна філософія XIX – початку XX ст.: методологічні проблеми дослідження*. Київ: ВІПОЛ.
- Ткачук, М. Л. (2002). Поспехов Дмитро Васильович. У В. С. Горський & М. Л. Ткачук (Ред.), *Філософська думка в Україні: біобібліографічний словник* (с. 161–162). Київ: Університетське видавництво «Пульсар».
- Ткачук, М. Л. (2016). Поспехов Дмитро Васильович. У М. Л. Ткачук (Упоряд., наук. ред.), В. С. Брюховецький (Відп. ред.), *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924*: енциклопедія в 2 т. (Т. 2: Л–Я, с. 467–470). Київ: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія».
- Ткачук, М. Л. (2019). Кандидатські твори студентів Київської духовної академії (1819–1924): специфіка жанру. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 3, 3–14.
- Тьерри, А. (1880). *Несторий и Евтихий, ересиархи V века. Сочинение Амедея Тьерри, члена Французского института, дополненное и переработанное заслуженным профессором Киевской духовной академии Д. Поспеховым* (Т. 1). Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого.
- Тьерри, А. (1883). *Несторий и Евтихий, ересиархи V века. Сочинение Амедея Тьерри, члена Французского института, дополненное и переработанное заслуженным профессором Киевской духовной академии Д. Поспеховым* (Т. 2). Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого.
- Тьерри, А. (1997). *Кирилл Александрийский и Несторий, ересиарх V века* (Перераб. и доп. пер. с фр. засл. проф. КДА Д. Поспехова). Москва: Путем зерна.
- Тьерри, А. (2006). *Ересиархи V века: Несторий и Евтихий* (Пер. с франц. Д. Поспехова). Минск: В. П. Ильин.
- Тычинин, П. А. (1908). *О Книге Премудрости Соломона*. В Толковая Библия, или Комментарий на все книги Св. Писания

- Ветхого и Нового Завета. Изд. преемников А. П. Лопухина (Т. 5). Санкт-Петербург: Странник.
- Филевский, И. И., свящ. (1899). Памяти незабвенного наставника Д. В. Поспехова. *Труды Киевской духовной академии*, 8, 564–578.
- Флоринский, Н. И., прот. (1901). *Из студенческих воспоминаний*. Москва: Университетская типография.
- Формулярный список о службе заслуженного ординарного профессора Киевской духовной академии, магистра Дмитрия Васильевича Поспехова за 1870 год (Ф. 711. Оп. 3. Од. 923). Центральный державный историчний архів України, м. Київ.
- Шип, Н. А. (2010). *Київська духовна академія в культурно-освітнянському просторі України (1818–1819)*. Київ: Фенікс.
- Шпет, Г. Г. (2008). *Очерк развития русской философии. I*. Москва: РОССПЭН.
- [Эрлих, Й. Н.]. (1891). *Нравственное назначение человека*. [Пер. с нем. под ред. архим. Феофана (Авсенева) и Д. В. Поспехова]. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого.
- Юнгеров, П. А. (1907). *Частное историко-критическое введение в священные ветхозаветные книги. Вып. 3. Пророческие и неканонические книги*. Казань: Типолит. имп. ун-та.
- Ястребов, М. Ф. (1899). Дмитрий Васильевич Поспехов (Некролог). *Труды Киевской духовной академии*, 7, 414–420.

References

- [Bazarianinov, V. P.]. (1895). *Dnevnik studenta Bazarianinova* [Diary of Bazarianinov the Student] (F. 711. Op. 3. Od. 4931). Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Kyiv [in Russian].
- [Ehrlich, J. N.]. (1891). *Nravstvennoe naznachenie cheloveka* [The Moral Purpose of Man] [Transl. from German, ed. by Archimandrite Feofan (Avsenev) and D. V. Pospekhov]. Kyiv: Tipografiia G. T. Korchak-Novitskogo [in Russian].
- Filevskii, I. I., priest (1899). Pamiati nezabvennogo nastavnika D. V. Pospekhova [In the Memory of the Unforgettable Mentor Dmytro Pospiekhov]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 8, 564–578.
- Florinskii, N. I., prot. (1901). *Iz studencheskikh vospominanii* [From the Student Memories]. Moskva: Universitetskaia tipografiia.
- Formuliarnyi spisok o sluzhbe zasluzhennogo ordinarnogo profesora Kievskoi dukhovnoi akademii, magistra Dimitriia Vasil'evicha Pospekhova za 1870 god [A Formulary List of the Service of Master Dmytro Pospiekhov, the Honored Ordinary Professor of Kyiv Theological Academy, for the Year 1870] (F. 711. Op. 3. Od. 923). Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Kyiv [in Russian].
- Glubokovskii, N. N. (1904). Uchenie knigi Premudrosti Solomono-vo o bozhestvennoi Premudrosti ili dukha po sravneniiu s apostol'skim [The Teaching of The Book of Wisdom About the Divine Wisdom or Spirit Versus the Apostolic One]. *Khristianskoe chtenie*, 5, 615–659 [in Russian].
- Giliarevskii, A. K. (1883). *Uchebnik psikhologii* [Psychology Textbook]. Novocherkassk: Tipografiia Trailina [in Russian].
- Guizot, F. P. (1864). Razmyshleniia o khristianskoi religii [Reflections on the Christian Religion] (Translation from French by D. V. Pospekhov). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 11, 643–656 [in Russian].
- Hagemann, G. (1874). *Logika* [Logics] (Translation from German by V. Bogoiavlenskii). Kyiv: Tip. S. T. Eremeeva [in Russian].
- Iastrebov, M. F. (1899). Dimitrii Vasil'evich Pospekhov (Nekrolog) [Dmytro Pospiekhov (An Eulogy)]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 7, 414–420.
- Iungerov, P. A. (1907). *Chastnoe istoriko-kriticheskoe vvedenie v sviashchennye vetkhovzetnye knigi. Вып. 3. Пророческие и неканонические книги* [Private Historical and Critical Introduction to the Holy Old Testament Books]. Kазань: Типолитография императорского университета [in Russian].
- Janet, P. (1878). *Konechnye prichiny, ili tselesoobraznyi poriadok veshchei v prirode i ego prichina* [The Final Causes, or The Teleological Order of Things in Nature and its Cause]²⁶ (Translated from French by priest Grigorii Malevanskii, edited by D. V. Pospekhov). Kyiv: Tipografiia V. Davidenko [in Russian].
- Korolkov, I. N. (1883). *Dvadsatiletie zhurnala "Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii" (1860–1879 gg.)* ["Kyiv Theological Academy Works" Journal's 20th Anniversary]. Kyiv: Tipografiia G. T. Korchak-Novitskogo [in Russian].
- Kudriavtsev, P. P. (1899). Dimitrii Vasil'evich Pospekhov. Stranichka iz vnutrennei zhizni Kievskoi dukhovnoi akademii za poslednee polustoletie [Dimitrii Vasilievich Pospekhov. A Page from the Inner Life of Kyiv Theological Academy for the Last Half Century]. *Vera i Tserkov*, 10, 786–812 [in Russian].
- Lebedev, A. P. (1881). Tserkovno-istoricheskoe sochinenie Amedeia T'err'i v russkom perevode [Amedey Thierry's Clerical–Historical Composition in Russian Translation]. *Pribavleniia k Tvoreniiam Sv. Ottsov*, 28 (3), 347–361 [in Russian].
- Men, A., prot. (2002). *Bibliologicheskii slovar* [Bibliological Dictionary] (Vol. 2). Moskva: Fond imeni Aleksandra Menia [in Russian].
- N. L. (1882). Rasskazy iz rimskoi istorii v V veke po Rozhdstve Khristovomu: Nestorii i Evtikhii – eresiarhi. Soch. Amedeia T'err'i, chlena Frantsuzskogo instituta, dopolnennoe i pererabotannoe professorom Kievskoi dukhovnoi akademii D. Pospekhovym [Tales From Roman History in the 5th Century A.D.: Nestorius and Eutychius, the Heresiarchs. By Amedey Thierry, the Member of the French Institute, Supplemented and Revised by Dmytro Pospiekhov, Professor of Kyiv Theological Academy] (Vol. 1, 1880). *Istoriicheskii vestnik*, VII, 240–242 [in Russian].
- Ohorodnyk, I. V., Ohorodnyk V. V. (1999). *Istoriia filosofskoi dumky v Ukraini* [History of Philosophical Thought in Ukraine]. Kyiv: Vyscha shkola, TOV "Znannia" [in Ukrainian].
- Otchet o sostoianii Kievskoi dukhovnoi akademii za 1869–1870 uchebnyi god [A Report on the State of Kyiv Theological Academy for the Academic Year 1869–1870]. (1871). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 3, 1–54 [in Russian].
- Otchet o sostoianii Kievskoi dukhovnoi akademii za 1888–1889 uchebnyi god [A Report on the State of Kyiv Theological Academy for the Academic Year 1888–1889]. (1890). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 99–148 [in Russian].
- [Pevnitskii, D. F., prot.]. (1915). Akademicheskie vospominaniia † protoiereia D. F. Pevnitskogo [Academic Memories of † Archpriest D. F. Pevnitsky]. *Kievskie eparchial'nye vedomosti. Chast neofitsialnaia*, 4, 81–84 [in Russian].
- Pevnitskii, V. F. (1899). D. V. Pospekhov [nekrolog] [Dmytro Pospiekhov (An Eulogy)]. *Pribavleniia k "Tserkovnym vedomostiam"*, 30, 1200–1204 [in Russian].
- Pevnitskyi, V. F. (1911). *Moi vospominaniya. II. Studencheskie godyi* [My Memories. II. Student Years]. Kyiv: Tipografiia Universiteta St. Vladimira [in Russian].
- Picheta, I. Kh, prot. (1911). *Fakty i vospominaniia iz shkol'noi zhizni gertsegovintsa* [Facts and Memories from the School Life

²⁶ Оригінальна публікація цієї праці: Janet, P. (1876). *Les causes finales*. Paris: Librairie Germer Baillière.

- of the Native of Herzegovina]. Kharkov: Mirnyi trud [in Russian].
- Poslednee sochinenie protoiereia Ivana Mikhailovicha Skvortsova. Dva slova po povodu etogo sochineniia [The Last Composition by the Protopriest Ivan Skvortsov. A Short Comment About it]. (1863). *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 8, 500–524.
- Pospekhov, D. V. (1862). O knige Premudrosti Solomonovoi (opyt istoriko-bibliologicheskogo issledovaniia) [About The Book of Wisdom (the Experience of Historical and Bibliological Research)]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 1, 11–52; 10, 180–215; 11, 333–363 [in Russian].
- Pospekhov, D. V. (1863). O knige Premudrosti Solomonovoi (opyt istoriko-bibliologicheskogo issledovaniia) [About The Book of Wisdom (the Experience of Historical and Bibliological Research)]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 5, 49–106 [in Russian].
- Pospekhov, D. V. (1873). *Kniga premudrosti Solomona, ee proiskhozhdenie i otноshenie k iudeisko-aleksandriiskoi filosofii. Istoriko-kriticheskoe issledovanie* [The Book of Wisdom, its origins and relation to the Jewish-Alexandrian philosophy. A historical-critical research]. Kyiv: Tipografiia Kiev-Pecherskoi lavry [in Russian].
- Pospekhov, D. V. (1887). Piatidesiatiletie uchenoi deiatelnosti byvshego professora Kievskoi dukhovnoi akademii S. S. Gogotskogo [The 50th Anniversary of the Academic Activity of the Former Professor of Kyiv Theological Academy S. S. Hohotskyi]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 12, 655–665 [in Russian].
- Pospekhov, D. V. (1888). Popravka [Correction]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 6, 442 [in Russian].
- Protokoly zasedanii Soveta Kievskoi dukhovnoi akademii za 1873–1874 uchebnyi god [Minutes of the Meetings of Kyiv Theological Academy Council for the Academic Year 1873–1874]. (1874). Kyiv: Tipografiia S. T. Eremeeva [in Russian].
- Rozhdestvenskii, Iu. T. (1999). *Kievskaiia shkola akademicheskoi psikhologii pervoi poloviny XIX veka* [Kyiv School of Academic Psychology of the First Half of the 19th Century]. Kyiv: Hnozys [in Russian].
- Rybinskii, V. P. (1936). *K istorii Kievskoi dukhovnoi akademii (kurs 1887–1891 gg.)* [On the History of Kyiv Theological Academy (Course 1887–1891)]. (F. 33, № 973). Institut Rukopysu Natsionalnoi Biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].
- Sbornik iz lektii byvshikh professorov Kievskoi dukhovnoi akademii arkhimandrita Innokentii, protoiereia I. M. Skvortsova, P. S. Avseneva (arkhimandrita Feofana) i Ia. K. Amfiteatrova, izdannyi akademieiu po sluchaiu piatidesiatiletnego iubileia (1819–1869) eia* [The Collection of Lectures by Archimandrite Innokentii, Archpriest Ivan Skvortsov, Petro Avseniev (Archimandrite Feofan) and Yakiv Amfiteatrov, the Former Professors of Kyiv Theological Academy, Published by the Academy on the Occasion of its 50th Anniversary (1819–1869)]. (1869). Kyiv: Tipografiia Gubernskogo upravleniia [in Russian].
- Shpet, G. G. (2008). *Ocherk razvitiia russkoi filosofii. I* [A Feature Article on the Development of Russian Philosophy]. Moskva: ROSSPEN [in Russian].
- Shyp, N. A. (2010). *Kyivska dukhovna akademiia v kulturno-osviatianskomu prostori Ukrainy (1818–1819)* [Kyiv Theological Academy in the Ukrainian Cultural and Educational Space (1818–1819)]. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- Thierry, A. (1880). *Nestorii i Evtikhii, eresiarshi V veka* [Nestorius and Eutykhius, Heresiarchs of the 5th Century] (Translation from French by D. V. Pospekhov). (Vol. 1). Kyiv [in Russian].
- Thierry, A. (1883). *Nestorii i Evtikhii, eresiarshi V veka* [Nestorius and Eutykhius, Heresiarchs of the 5th Century] (Translation from French by D. V. Pospekhov) (Vol. 2). Kyiv [in Russian].
- Thierry, A. (1997). *Kirill Aleksandriiskii i Nestorii, eresiarsh V veka* [Cyril of Alexandria and Nestorius, Heresiarch of the 5th Century] (Revised and supplemented translation from French by Honored Professor of the Kiev Theological Academy D. V. Pospekhov). Moskva: Putem zerna [in Russian].
- Thierry, A. (2006). *Eresiarshi V veka: Nestorii i Evtikhii* [Heresiarchs of the 5th Century: Nestorius and Eutykhius] (Translation from French by D. V. Pospekhov). Minsk: V. P. Ilin [in Russian].
- Titov, F. I., prot. (1895). Piatidesiatiletanii iubilei zasluzhennogo ordinarnogo professora D. V. Pospekhova [Honored Ordinary Professor Dmytro Pospiekhov's 50th Anniversary]. *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii*, 11, 473–531 [in Russian].
- Titov, F. I., prot. (Ed.) (1915). *Akty i dokumenty, otноsiashchiesia k istorii Kievskoi Akademii. Otdielenie III (1796–1869)* [Acts and Documents, Related to the History of Kyiv Academy: Section III, 1823–1869] (Vol. V: 1823–1869). Kyiv: Tipografiia I. I. Chokolova [in Russian].
- Tychinin, P. A. (1908). O Knige Premudrosti Solomona. V *Tolkovaia Bibliia, ili Kommentarii na vse knigi Sv. Pisaniia Vetkhogo i Novogo Zaveta. Izd. preemnikov A. P. Lopukhina* [About the Book of Wisdom. The Explanatory Bible, or Commentary on all the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments] (Vol. 5). Sankt-Peterburg: Strannik [in Russian].
- Tkachuk, M. L. (2000). *Kyivska akademichna filosofia XIX – poch. XX st.: metodolohichni problemy doslidzhennia* [Kyiv Academic Philosophy of the 19th – Early 20th Centuries: Methodological Problems of Research]. Kyiv: VIPOL [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. L. (2002). Pospiekhov Dmytro Vasylovych. In V. S. Horskyi & M. L. Tkachuk (Eds.), *Filosofska dumka v Ukraini: Biobibliografichnyi slovnyk* [Philosophical Thought in Ukraine: Biobibliographic Dictionary] (pp. 161–162). Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. L. (2016). Pospiekhov Dmytro Vasylovych. In M. L. Tkachuk, & V. S. Briukhovetskyi (Eds.), *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924* [Kyiv Theological Academy in Names: 1819–1924]: encyclopedia in 2 vol. (Vol. 2: L–Ya, pp. 467–470). Kyiv: Publishing house “Kyievo-Mohylianska akademiia” [“Kyiv-Mohyla Academy”] [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. L. (2019). Kandydatski tvory studentiv Kyivskoi dukhovnoi akademii (1819–1924): spetsyfika zhanru [Candidate Works of Kyiv Theological Academy Students (1819–1924): the Specificity of the Genre]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo*, 3, 3–14 [in Ukrainian].
- Vypiska iz utverzhdennoho g. ober-prokurorom Sv. Sinoda 2 fevralia 1885 g. zhurnala Uchebnogo komiteta pri Sviateishem Sinode, za № 388, o knigakh pod nazvaniem “Rasskazy iz rimskoi istorii v V veke po Rozhdestve Khristovomu: Nestorii i Evtikhii – eresiarshi V veka”, soch. A. T’erri, v perevode professora Kievskoi dukhovnoi akademii D. Pospekhova [An Extract from the Chief Prosecutor of the Most Holy Synod 2 February, 1885 Approved Journal of the Study Committee of the Most Holy Synod № 388, About the Books Entitled “Stories from Roman History in the 5th Century A.D.: Nestorius and Eutykhius, Heresiarchs of the 5th Century”, by A. Thierry, Translated by Dmytro Pospiekhov, Professor of Kyiv Theological Academy]. (1885). (Vol. 1, II. Kiev, 1880, 1883). *Kievskie eparkhialnye vedomosti. Otd. ofits.*, 12, 546–548 [in Russian].

Maryna Tkachuk

**DMYTRO POSPIEKHOV:
PHILOSOPHER, PSYCHOLOGIST, THEOLOGIST
(TO THE 200th ANNIVERSARY)**

The article dedicated to the 200th anniversary of Dmytro Vasyliovych Pospiekhov (1821–1899), a philosopher, psychologist, theologian and translator, for the first time in the scientific literature, highlights the milestones of his academic biography and more than 50 years (1845–1899) of professor's tenure at the Department of Philosophy of Kyiv Theological Academy. Based on the analysis of a significant array of printed sources and archival documents, memories of colleagues and students of Dmytro Pospiekhov, the content and specifics of his educational, administrative, editorial and publishing, translation activities at the Academy were revealed for the first time; his important role in the training of professional philosophers, the development of philosophical education and the spread of philosophical knowledge in the East Slavic territories was proven. Paying special attention to Dmytro Pospiekhov's methods of teaching of philosophical disciplines, the author emphasizes his lecturing methodology, innovative for the theological academies of the time, as well as the heuristic, religious, educational, and moral impact on the students. A special emphasis is placed on Dmytro Pospiekhov's scientific and editorial activities, his biographical and bibliographic studies, his role in the preservation and studying of the heritage of prominent philosophers and theologians of Kyiv Theological Academy of the 1820s–1840s: Archpriest Ivan Skvortsov (1795–1863), Archimandrite Theophanes (Petro Avseniev, 1810–1852), Sylvestr Hohotskyi (1813–1889). Analyzing Dmytro Pospiekhov's printed works for the first time, the author reveals the content and significance of his theological and philosophical study of the Book of Wisdom, which emphasizes the direct connection of this Judaic source to the philosophical teachings of Philo of Alexandria, Plato, and the Stoics. The author also draws attention to the significant research potential of Dmytro Pospiekhov's manuscript heritage, linking it with the study of the prospects of determining his role in the development of psychological science in theological academies and the expansion of modern scientific ideas about the content and specifics of teaching of philosophical disciplines in Kyiv of the second half of the 19th Century.

Keywords: Dmytro Pospiekhov, Kyiv Theological Academy, philosophy, psychology, theology, The Book of Wisdom.

Матеріал надійшов 01.03.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)